

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI FOLYÓIRAT

Kiadja az állami polgári iskolai tanárképző főiskola gyakorló iskolájának
tanári testülete
Felelős szerkesztő KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik évenként 5 kettős számban. Előfizetési díj egy évre 12 pengő.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Nevelés és gyakorlati lélektan.

(Tizenhetedik közlemény)

Az érzelmek nevelése. — A nemi életnek pedagógiai vonatkozásai.

Talán feltűnt már ezen cikkek olvasóinak, hogy felvetett problémánkkal, a jellem nevelésével kapcsolatban, az *érzelmek neveléséről* oly hosszas fejtegetésekbe bocsátkozunk, mintha az érzelmek nevelése egyjelentőségű volna a jellem nevelésével. De talán kiviláglott az előrebocsátott fejtegetésekből az is, hogy az érzelmek nevelése, ha nem is fedi teljesen azt a fogalmi kört, amit jellemnevelésen értünk, mégis azzal lényegesen összefügg, még pedig kétféle irányban is. Egyrészt ezért fontos az érzelmek nevelése a jellem kialakulásának szempontjából, mivel a jellemünk azokon az állandó és meggyökeresedett *indítékokon* fordul, melyek cselekvéseinket irányítják. Ezért fontos rámutatni arra, hogy egyes érzelmek miképpen s mily feltételek között válhatnak cselekvéseinknek, viselkedéseinknek, életalakításunknak állandó rúgóivá és irányítóivá. Ez az az ok, amely arra ösztönzi a pszichológust, hogy elsősorban az érzelmeknek a jellemneveléssel való összefüggését kutassa. Második okunk, mely hosszabb foglalkozásra készítet az érzelmi világ törvényeivel, abban van, hogy mindaz, amit az „*érzelmek nevelése*” címén elmondunk már és még előadni szándékozunk, voltaképpen nem csupán az érzelmek nevelésére vonatkozik, hanem ezzel kapcsolatban kiterjed egy sokkal alapvetőbb lelki rétegre is és ez az ösztönök és elsődleges törekvések (tendenciák) világa. Az érzelmekkel együtt a velük összefüggő ösztönöket és törekvéseket is munkába veszi a nevelés (már

amennyire tudja). Az ösztönök és a törekvések oly mélyen és lényegesen összetartoznak az érzelmekkel, és annyira fontos alkotórészei emberi személyiségünknek, hogy a nevelésnek őket semmi áron sem szabad szem elől tévesztenie és minden kapcsolatot meg kell ragadni, mely őket más, — hozzáférhetőbb, — lelki jelenséghez fűzi, hogy így a nevelés hatásai számára megnyíljon rejtett birodalmuk. Az érzelmek adják kezünkbe azt a kulcsot, mely ennek az ösztönbirodalomnak kapuját megnyitja.

Amit az ösztönökről és tendenciákról így általában elmondhatunk, az fokozott mértékben áll a nemi ösztönről és annak neveléséről. A nemi ösztön irányítása, megnevesítése is szorosan összefügg azokkal a kapcsolatos érzelmekkel, melyeken keresztül érvényesül és amelyek által nevelhető; és a jellemneveléssel is az a gondolat fűzi össze, hogy a nemiségből eredő helyes indítékokat meg kell gyökereztetnünk, a helyteleneket pedig legyőznünk, hogy nemes jellemet és nemes személyiséget alakíthassunk ki az ösztön uralmának alávetett emberből.

A pedagógiai irodalom és gyakorlat a nemi ösztön nevelésének terén immár jelentős múltra tekinthet vissza nálunk, magyaroknál is. *F. W. Foerster* kiváló művét („*A nemi élet etikája és pedagógiája*“) *Schütz Antal* fordította magyarra és ezzel nagyon jelentős szolgálatot tett a szexuális kérdéssel foglalkozóknak, különösen azoknak, akik a *Freud*-féle „lélekelemzés“ felől jöve, nem láttak elég tisztán s nem tudták eldönteni, vajjon a nemi élet kérdését hogyan s miképpen kell tárgyalni a neveléstudomány verőfényében. Sokan voltak, akik ezt a kínzó problémát inkább csak a lélekvezetés titokzatos homályába, vagy az orvosi rendelőszobák magányába kívánták elzárni és álszeméremtől vezetve nem tartották annak nyílt tárgyalását eléggé „szalónképesnek“. *Foerster* műve példát adott arra, hogyan lehet az életnek és a fejlődésnek ezt a nagy és fontos kérdését nyílt férfiassággal és mélységes lelkiismerettel tárgyalni és a kérdések óvatos elkerülése, vagy eltusolás helyett azokat napvilágra hozva, — amennyire lehet, — megoldani. Másfelől azt az érdemét is ki kell emelnünk, hogy a legmélyebb megalapozást adta meg *Foerster* a nemi élet etikájának és pedagógiájának akkor, amikor a fajfenntartásnak, a szerelemnek és az élet fakadásának problémáit magával a vallásos hittel és érzülettel kötötte össze s a nemi élet egészét a szent dolgoknak kijáró komolyságnak és az egész emberre, sőt az egész emberiségre kiható jelentőségnek hangsúlyával tárgyalta. *Foerster* művének folytatásai gyanánt foghatók fel nevelésügyi irodalmunkban azok a munkák is, amelyeket gyakorlati lelkipásztorok (*Marczell, Koszterszicz, Tóth Tihamér*, stb.) írtak s amelyek hasonló szent komolysággal fordulnak a saját magát nevelni hivatott és öntudatos ifjúsághoz, és ebben a keresztény aszkétikának évezredek meredek ösvényeit járják. Hasonló hatást kíván elérni *Tuszkai Özön* írása is („*A serdülő kor*“ 1932.), ez azonban csak „orvosi és lélektani szempontból“ tárgyalja a nemi kérdést. Mikor azt mondjuk, hogy „csak“ orvosi

és lélektani szempont uralkodik ebben a kis könyvben, ezzel nem kívánjuk gyakorlati értékét a valónál kevesebbnek feltüntetni; *Tuszkai* műve valóban kitűnő szolgálatokat tehet azoknak, akik a nemi „felvilágosításra” útmutatást keresnek, de kitér a jellemnevelésnek, az iskolának és a pályaválasztásnak a nemiséggel való kapcsolataira is. *Totis Béla* könyve („Az ifjúság nemi problémái”) viszont nem ugyan a vallás erkölcs alapján, hanem csak a természetes erkölcsi belátástól vezetve, de mégis szembehelyezkedve a mai társadalomnak sokféle ferde felfogásával és erkölcsi süllyedtségével, ad tanácsokat a fiatal nemzedéknek. Erre a könyvre is illenek azok a kritikai észrevételek, melyeket *Ranschburg* fejt ki egy oly tanulmányában, amely tudományos szempontból egyike az utóbbi évek legértékesebb és legkomolyabb hozzászólásainak a nemi kérdéshez. Ez a tanulmány a *Magyar Paedagógia* 1932-i évfolyamában jelent meg (1–16. ll.) s azért is külön figyelmet érdemel, mert főképp a magyar irodalmat veszi alapul. Ha ehhez az értekezéshez még hozzáadjuk *Foerster* legújabbban megjelent munkájának („Alte und neue Erziehung“ 1936.) idevonatkozó észrevételeit, továbbá *Mac Dougall* józan bölcsességgel telt fejtegetéseit a szóbanlevő kérdéstről (Character and the Conduct of Life. 5. kiad. 1937.), *Spranger* szép és eszményi magaslatok felé vonzó könyvét („Az ifjúkor lélektana”, magyar fordításban, 1932.), akkor oly vezérfonalak vannak kezünkben, amelyek, az előbb említettekkel együttesen, eligazíthatják a nevelésügy elmélkedőjét abban a kérdésben: mit tehetünk a nemi élet nevelése, átszellemiesítése és így a jellemnevelés érdekében?

A kérdések sorrendje, melyben „a nemi élet pedagógiájának” legfontosabb mozzanatait e helyen tárgyalni kívánjuk, a következő lehet: Először a nemi ösztönnek és megnyilvánulásainak kifejlődését kell röviden áttekintenünk és határozott álláspontot kell elfoglalnunk a „gyermekkori szexualitás” kérdésében. Ezután következhetnek, a nevelés végső céljaival összhangban, a nemi ösztön nevelésének egyes eljárásai, a nemi felvilágosításnak és oktatásnak, a helyes és egészséges tréningnek, a nevelő személyiség közvetlen ráhatásainak és lélekvezetésének módjai, módszerei és eljárásai, kapcsolatban azokkal a vesztélyekkel, melyek a nemi nevelésnél általában mutatkozhatnak.

1. Régente a nemi serdülés korát oly határozottan különválasztották a megelőző élet szakaszaitól, hogy könnyen elhatalmasodott az a nézet, mintha a nemi ösztön csak a serdülés korában jelentkezne először és előzetesen semmiféle nyomával, semmilyen megnyilvánulásával nem kellene számolnunk. *Freud* libido-elmélete ennek a felfogásnak szinte épen az ellenkező sarkpontját látszott kezdetben képviselni, és azt hangoztatta, hogy az embernek (s a gyermeknek is) minden életnyilvánulása az életösztön közvetlen hatása alatt áll, és ez az életösztön azonos magával a nemi ösztönrel. Tudjuk, hogy az évtizedek múlásával *Freud*-nak ösztön-elmélete is átalakult és ha igazságosak akarunk lenni (ami kötelességünk is), nem hallgathatjuk el azt, hogy az ő eredeti „pánszexuálijzusa” ma már teljesen át-

alakult formában áll előttünk. Tárgyunkra vonatkozóan azonban nem is ez a fontos e pillanatban, hanem inkább a Freudtól megindított kutatásoknak az a hatása, hogy még azoknak a felfogása is átalakult a gyermekkor szexualitásáról, akik Freud alap gondolatait egyáltalában nem tették magukévá. Hamarosan útát tört magának az a nézet, hogy a nemi ösztön jelentkezésének a határát jóval vissza kell tolnunk a nemi serdülésnek szokás szerint felvett évhatáránál (13—15 év) és nem szabad visszariadnunk attól, hogy annak megnyilvánulásait már a gyermekkorban is felfedezzük. Kiváló pszichológusok, mint pl. *Ranschburg* (A gyermek elme stb. 2. kiad. 1908. 1. l.) már 3 évtizeddel ezelőtt a gyermek fejlődésének azt a szakaszát, amely a 8—15 évek között van, s melyben „az ivarérettség külső jelei fejlődésnek idúlnak, a fiú kamaszosodik, a leány is nővé kezd fejlődni“, *biszexuális korszaknak* nevezi, bár a nemi ösztön igazi jelentkezését a serdülés korszakába helyezi, „melyben bizonyos szervi fejlődés megindultával az egyén addigi gyermekies elmeéletébe a fajfenntartó ösztönök kezdik belevegyíteni a maguk érzeit s az egész gondolkodás megváltozik“ (2. l.). Mások, mint pl. *Moll* már a nemek elkülönödésének idején mutatkozó fiziológiai elváltozásokat is „nemi ösztönhöz“ szorosan hozzátartozó jelenségeknek tekintik. *Moll* elmélete nemcsak azért érdemel figyelmet, mert a 8-ik életévtől számítja a nemi ösztön jelentkezését, hanem azért is, mert két alkalmas fogalmat adott a gyermekkori és serdüléskori nemi jelenségek kellő értelmezésére.

Ezek: a „*detumescentia*“ és a „*contractatio*“. A *detumescentia* körébe az inkább, vagy teljesen *életlani* jelenségek tartoznak, mint aminők pl. bizonyos érzékletek, idegizgalmak és zavarok, új reflexek, belső elválasztások stb., melyek mind a gyermek, vagy ifjú nemi és erotikus életével vannak kapcsolatban. A *contractatio* névével pedig inkább bizonyos pszichés jelenségek csoportját jelöljük, azokat, melyeket a szerelem, gyöngédség, vonzalom, vagy ezek ellenkezői: a másik nemmel szemben érzett útálat, szégyenérzet, tartózkodás, féltékenység, szemérem érzelmei stb. nevéen ismerünk. Hasonló szétválasztással találkozunk *Spranger* idézett művében is, aki gondosan elkülöníti egymástól az „*erotikus*“ és „*nemi (szexuális)*“ érzések, törekvések és viselkedések körét; az „*erosz*“ szerinte: szerelem, vonzalom valami élő szépség iránt, — melyet először ugyan az emberi testen veszünk észre, de amely mégis magasabb és magaszosabb fokra tör, és igazi tárgya a lelki szépség és lényege: „az áradó fiatalság szemléletétől való elragadtatás“. Ez az erotikus, tiszta vonzalom egyáltalán nem azonos a nemi szerelemmel, tőle nem függ és ha első alkalommal felbukkan a nemi érintkezés vágya is, azt az *erosz* visszautasítja. A valóságos szexuális ösztönt és annak részleges ösztönökre való szétbomlását *Hoffmann*-nál találjuk legjobban jellemezve (Die Reifezeit, 2. kiadás; 1926). Akárhogyan történjék is azonban a jelzett két jelenségkörnek egymástól való elválasztása és szembeállítás, az

elméleti megkülönböztetés szempontjait e helyen nem kívánjuk bírálgatni; a neveléslélektan számára fontos az, hogy a két jelzett jelenségesoportot (erotika — szexualitás) külön-külön kell szemügyre vennünk és egymáshoz való viszonyukat a fejlődés folyamán újra, meg újra meg kell állapítanunk. A normális és egészséges felnőttben ugyanis ez a két jelenségesoport egyidejűen és egymással kapcsolatosan szokott jelentkezni, míg a *gyermekben és az ifjúban egymástól függetlenül is felléphetnek*. Ez a megállapítás azután oda vezet, hogy az általában vett „nemi ösztön“ jelentkezését ne csupán a szokásos időszakokban (a 13—14-ik életévtől kezdve) keressük, hanem már a gyermekkor folyamán is, — természetesen nem annyira „szexualitás“, hanem inkább az „erotika“ formái alatt.

Ezen elméleti szétválasztás segítségével már most megállapíthatjuk a gyermek- és férfikor természetes nemi és erotikus fejlődésének szakaszait. Az első szakaszt „semlegesnek“ nevezhetjük el, melyben, rendes körülmények között, nem fordulnak elő a contrectatiós, vagyis igazi értelemben vett erotikus tevékenységek; érzések, stb., a gyermek életében; detumescenciás, vagyis szexuális cselekedetek és viselkedések azonban már megállapíthatók e korban, de rendkívüli, patológiás eseteket kivéve, ezeket legfeljebb csak csekély erejű és homályos nemi érzések kísérik és ezek alig vannak a test valamely részéhez kapcsolva (lokalizálva).

Természetesen nem kerülheti el gondolatmenetünket e ponton a *pszichoanalízis*nak híres elmélete a gyermekkor nemi életének kibontakozásáról s azért néhány szóval erre ki kell térnünk. Ez az elmélet leginkább az ú. n. „Oedipus-komplex“ dogmájával aratott szenzációs sikert a közönség körében. Az „Oedipus-komplex“ jelensége a pszichoanalízis szerint abban állana, hogy már a 2—3 éves korban minden (vagy legtöbbször) gyermek a nemi féltékenység egy sajátos folyamatának esik áldozatul: a leány atyját, a fiú anyját a szó teljes értelmében nemi vonzalommal, szereti, míg a vele nemileg egyező szülőjét versenytársnak érzi és gyűlöli. Ez a pszichoanalitikai *dogma*, mint szemellátható, egyenesen ellenemond a mi fentebb kifejezett tételünknek és ezért néhány szóval vissza kell utasítanunk. Legalkalmasabban erre a célra és a kérdésben elfoglalt álláspontunk megerősítésére *Ch. Bühler* sorai (Praktische Kinderpsychologie. 1937. 48. l.): „Mint olyan sok más pontban, úgy ebben a kérdésben is, bizonyos *helyesen észrevett részletet egy hamisan megszerkesztett összképbe* illesztett bele a lélekelemzés elmélete.“ Az összehordott részletek ugyanis adtak teljes egészet. „De ha a gyermek lelki életét egészen részletesen megismerjük, akkor világossá válik előttünk, hogy a lélekelemzés elméletének megszerkesztésében *mily sok részlet maradt észrevétlenül*, olyan részletek, amelyeket nem lehet egyszerűen csak beilleszteni a felnőttek életéből kölcsönzött sémába“. A gyermek lelki életében csakugyan vannak olyan jelenségek, amelyeket felületen elnagyolással fel lehet használni az Oedipus-komplex szenzációs hasonlatának a javára, de ezek a jelenségek közelebbről megnézve, egyfelől *bonyolultabbaknak*, másfelől *egyszerűbbeknek* bizonyulnak, mint a nemi féltékenység. A 2—3 éves

gyermek *féltékeny* ugyan, azaz „félti“ azt a gondoskodást, mellyel körülveték élete eddigi folyamán és nem nyugszik bele abba, hogy azt egy más gyermekkel (vagy felnőttel, stb.) *megossza*; ennek a lelki folyamatnak azonban semmi köze sincsen a nemi szerelemfáltáshoz, amiben az „Oedipus-komplex“ lényege van. A gyermeklélektan mai állása szerint sokkal indokoltabb, ha a gyermek féltékenységet a gyermekkori *dac* jelenségei közé sorozzuk és vakmerő hipotézisek helyett a többi, e korbéli érthető és jól értelmezhető lelki jelenségek módjára magyarázzuk. „Még nagyon sok egyszerű megfigyelést kell összegyűjtenünk, mielőtt a gyermekkori szexualitás elméletére véglegesen rászánhatnók magunkat.“ (Ch. Bühler, i. m. 48/49.). „A pszichoanalízis a pedagógiában és a lélekgyógyításban súlyos károkat okozott a lelki életnek merészen általánosító és egyoldalú értelmezésével . . . pedig sehol sem rosszabb hatású ez az eljárás, mint a lélektanban, ahol csak nagyon tapintatosan és tapogatózva szabad' előremenni“ (F. W. Foerster: *Alte und neue Erziehung*. 1936. 80. l.). „A gyermekkor szexualitásának“ egész kérdését természetesen nem merítik ki a fentebbi megjegyzéseink, de rávilágítanak arra, hogyan lehet egy fontos kérdésnek — az Oedipus-komplexnek, — kapcsán a túlzásokra rámutatni és őket elhárítani.

A semleges időszakot a *differentiálatlan* kor követi, mely a 8-ik életévtől (néha már az 5-iktől) a 10—12-ik évig tart. Ennek a jellegzetessége épen a *contactatiós*, erotikus érzések előtérbenyomulásában áll, melyek a szoros szexuális, detumescenciás lelki jelenségektől függetlenül tűnnek fel. E korban feltűnő a gyermekek ragaszkodása mindkét nembeli más gyermekekhez és felnőttekhez, oly ragaszkodás, amelybe az egyszerű gyermeki kapcsolaton túl valamilyen ideális erotika vegyül, a szónak sprangeri értelmében. Ennek a vonzalomnak megnyilvánulásai a következők: a gyermek megkeres minden alkalmat, hogy éroszának tárgyát minél többször láthassa, vele együtt lehessen, átöleli, csókolja azt (szexualitás nélkül), vagy rajongva őrzi azokat a tárgyakat, melyeket a szeretett személytől kapott, vagy amelyeket az érintett, stb. (A rajongásnak ezt a fajtáját „fetisizmusnak“ is nevezik a pszichológusok). Az erotika ezen fejtájának, mely betöltheti, kisebb-nagyobb mértékű megnyilvánulásaival a második gyermekkort, néha eltévelyedései, túlzásai is előfordulhatnak: féltékenykedések, romantikus álmok, túlzott rajongás és barátkozás, civakodások stb. A differentiálatlan, kétnemű kor jellegzetességeinek világos felfogását azonban megnehezíti egy körülmény, az t. i., hogy ugyanennek a korszaknak tartama alatt egyúttal a valódi nemi élet egyes fiziológiai jellegei is fejlődésnek indulnak, melyeket „másodrendű“ nemi jellegek nevéen ismerünk, és amelyek a fiús és a leányos testalkatot egyre határozottabban elválasztják egymástól. Mégis „differentiálatlannak“ tekinthetjük ezt a korszakot, mert *lelki szexualitást* a mondott jellegek ellenére sem állapíthatunk meg az ekorbéli gyermekeknél, hanem csak egyes

oly jelenségeket, melyek a nemi ösztönnel vannak összefüggésben, de a másik nem bírásának határozott vágya nélkül (ez t. i. a nemiség legfontosabb ismertetőjele). Ilyen nemi, de pszichikai szempontból szexuálisan közömbös cselekedetek, viselkedésformák az exhibicionizmus, a masturbáció és mindenféle, a más vagy saját neme iránti kíváncsiságból eredő helytelen és káros kísérletezések, manipulációk stb., melyek szigorú felügyeletet kívánnak, hogy el ne fajuljanak és kártékony szokásokká ne váljanak. — Az erotikus és szexuális lelki körök a 13-ik életévtől, vagyis a valódi nemi érzésnek (pubertásnak) beállásától kezdve is jelentkezhettek külön-külön s erre vonatkozóan a legszebb fejtegetéseket *Spranger* és *Foerster* könyveiben találjuk. Az eszményi eset az, amikor e két kör egybeesik és az erotikus-ideális szerelem tárgya ugyanaz, mint a nemi vonzalomé.

2. A nemi és erotikai élet „etikájának és pedagógiájának” a nevelés a legmagasabb és legmagasztosabb célkitűzéseivel kell összhangban lennie és innen kell merítenie minden erejét. Ez a tétel minden nevelő előtt világos és kétségtelen. A neveléslélektannak nem is az a feladata, hogy ezt a tételt különleges érvelésekkel újra bebizonyítsa, hanem inkább csak az, hogy a helyes és eszményi szexuális nevelésnek *eszközeit* és *módszereit* válogassa össze. Ebből a szempontból mérlegelve a kérdést, a következő megállapításokat tehetjük:

a) *A nemi felvilágosítás* a legtöbbször vitatott és a nevelésben sokszor legfontosabbnak nyilvánított segédeszköz a nemi élet eltévelyedéseinek megelőzésére és a szabályos egészséges és tiszta férfiúság és nőiség kifejlődésének biztosítására. Hogy ezen kérdés körül mennyi zavar és bizonytalanság uralkodik, arról kellő felvilágosítást nyerhetünk *Foerster* régebbi nagyszerű könyvéből (A nemi élet etikája és pedagógiája), de az újabb „*Alte und neue Erziehung*” számos helyéből is. Ezek közül három jelentős idézetet fogunk alább beleszólni fejtegetésünkbe, olyanokat, melyeknek elvi jelentőségük van. Ezt megelőzően azonban hallgassuk meg, mit mond a „nemi felvilágosításról” egy bölcs és mérsékelt angol író (*Mac Dougall: Character and Conduct of Life.* 5. kiad. 1937. 29. l.):

„A korai nemi oktatás és felvilágosítást jelenleg sokan a helytelenségek elleni legjobb gyógyszernek, vagy megelőzésnek tartják. Pedig ez semmi esetre sem tekinthető általános gyógyszernek. A nemi felvilágosítás tulajdonképpen balfogás (*pis aller*), legjobb esetben csak részleges oltalom, rossz esetben pedig valóságos kártevés a gyermeki lélekben. A korai nemi felvilágosítás nemcsak letörölheti a korai ártatlanság hímporát, hanem egyenesen azokra a bajokra vezet, amelyeket hivatva volna megelőzni. Nem igaz, amit általában állítanak és elfogadnak az emberek, hogy a fel nem világosított gyermekekét égő kíváncsiság gyötri a nemi kérdésekkel szemben. Jó anyagi hely-

zetben született, bölcsen és gondosan nevelt s felügyelet alatt álló gyermekek, kik összhangzatos családi környezetben, anyagi gondok nélkül nőnek fel, átélhetik gyermek- és ifjúkorukat minimális kíváncsisággal és zavarral. Ha a gyermekekben él, amint minden gyermekben kellene élnie, az érdeklődés az állatok iránt, akkor spontán kérdéseikre adott kevés értelmes felelettel meg lehet velük értetni a fogamzás, születés és a nemiség fogalmait s ez a tanítás elégséges lesz számukra mindaddig, amíg haszonnal olvashatnak majd el egy jó könyvét, amely tudásukat tökéletessé és határozottá teszi ezen a téren. De olyan részleteket ismertetni meg a gyermekekkel, amelyekhez nincs érzékük és ízlésük ellen van, nemcsak szükségtelen, hanem még annál is rosszabb. Leányokból, akiknek a házasságig csak a legáltalánosabb ismereteik voltak a nemek viszonyáról, a fogamzásról, szülésről, jó anyák és feleségek váltak, minden felesleges megrázkódtatás és érzelmi zavar nélkül . . . Általában az a nézetem, hogy a fiúkat korábban kell felvilágosítani (a fentebb említett módon), mint a leányokat és az előbbieket részletesebb ismeretekre szorúlnak, mint az utóbbiak. De minden egyes esetben egyéni kezelésre van szükség; ily kényes és egyéni dologban nem lehet soha kielégítő a tömegoktatás“.

Ezekhez az érett megfontolásokhoz kevés hozzátenni valónk van. Mégis megemlítjük, amit már régebben tanácsoltunk a családi neveléssel kapcsolatban (v. ö. *A Cselekedés Iskolája* III. Évf. 1934/35. 211—212. l.), azt t. i., hogy a szükséges felvilágosításokat meg kell adni a gyermeknek és hogy ezt a felvilágosítást nem az iskola, hanem az édesanya tudja legjobban megadni, amiben általában megegyeznek a gyermeki lélek ismerői. Ki kell emelnünk továbbá, hogy a nemi felvilágosítás kérdése szorosan összefügg nemcsak a gyermek vallásos nevelésével (erre vonatkozik a fentebb idézett helyünk), hanem az igazságszeretetre való neveléssel is. Ha a gyermek észreveszi, hogy a „nagyok“, a felnőttek megcsalták, — pedig előbb, vagy utóbb bizonyosan észreveszi, — akkor bizalmatlanság támad lelkében és az ilyen gyermek „nem tudja ezt felfogni s végtelenül elhagyatottnak érzi magát“. S ha további, kételkedő kérdéseire sem kap kielégítő választ, vagy a felnőttek erőszakosan véget vetnek az alkalmatlankodó gyermek kérdéseinek (pl. mikor új testvére született), „akkor mélységes dac eszi bele magát a gyermek lelkébe“. A helyes felvilágosítással azonban megerősödik a gyermekben az igazságszeretet, a helyes nevelés egyik legdrágább s legértékesebb kincse s eredménye, — az az igazságszeretet, amely valóban „szeretet“ és vonalom kell, hogy legyen s amelyet sem kieroszakolni, sem jutalommal, vagy büntetéssel kifejleszteni, sem egyszerűen „megtanítani“ nem lehet, hanem csak bölcs és igazságszerető nevelői lelkülettel. (V. ö. *E. Plattner: Die ersten sechs Lebensjahre*. 2. kiad. 1937. 116., 128—134. ll.) — Ami az iskola és a tanító szerepét illeti a nemi felvilágosításban, általában nem lehet helyeselni, ha a tömeg-

tanítás a probléma valódi magvát megkísérelné megoldani, különösen kisebb gyermekeknél. A tanítás csupán arra terjesz-
kedhet ki, hogy a természetrajzi oktatásban tárgyilagos részle-
teket mutasson be a növények és állatok életéből, olyanokat,
amelyek az élőlények szaporodásainak feltételeihez tartoznak,
— felesleges részletezés és az emberre túlzott vonatkoztatás
nélkül. Az emberi szaporodás „titkát” nem szabad az iskola
profán tárgyalásába belevonni. E tekintetben is megfontolásra
ajánlhatjuk *F. W. Foerster* mélységes értelmű utasítását: „A
legjobb nemi nevelést adhatjuk a gyermekeknek akkor is, ha
egy szót sem szólunk róla” (*Alte und neue Erz.* 62. l.). Viszont
hozzátartozik az iskolának feladatához, mégpedig az iskola-
orvoséhoz az, hogy a serdülőkorban figyelmeztesse a növendé-
keket a nemi visszaélések és betegségek testileg-lelkileg rom-
boló hatásaira, az egészséges és harmónikus életre vezető ön-
megtartóztatásra, a legmagasabbrendű „szublimációk” értékére
az egyéniség kialakításában. Ez az igazi „felvilágosítás”, nem
pedig a nemző szervek és folyamatok részletező leírása, és egy-
üttal a jellemnevelésnek ez az eljárás szolgálhat leginkább.

A helyes értelemben vett nemi felvilágosítás, mint fentebb
kiemeltük, figyelemzteti a növendéket azokra a *veszélyekre*,
melyek a nemi ösztönnel való bármilyen visszaélés vezethet. Az
oktatás és felvilágosítás azonban csak akkor jár el kellő ered-
ményességgel, ha nemcsak a veszedelmek „fenomenológiájára”
szorítkozik, azaz elősorolja a konkrét eseteket és lehetőségeket,
hanem azoknak lelki gyökereit is feltárja, vagyis rámutat arra,
milyen lelki hajlamokban, milyen gyengé ellenállási pontban
van kiindulópontja a veszedelemnek. A pszichológus szeme ha-
marosan észreveszi pl., hogy a nemi ösztön *ereje* és hatalma
közvetlenül oly *szuggesztibilissé* teszi az uralma alatt állót, hogy
nem tud ellenállni a felbukkanó külső vagy belső ingernek és
alkalomnak. Szükséges tehát, hogy erre a sajátosságra, a szug-
gesztibilitásra ne csupán a nevelő ügyeljen, hanem felhívja reá
annak a figyelmét, kit meg akar szabadítani az ösztön ural-
mától. A szuggesztibilitás mellett van egy másik forrása is a
nemiség uralomrajutásának: ez a *kíváncsiság*, amely különösen
a kétneműség korában mutatkozik feltűnően és különböző hely-
telen kísérletezésekre, próbálgatásokra, a másik nem szervei
iránt való kíváncsiskodásra vezet. A nemi ösztön kellő szabá-
lyozásához elengedhetetlen ennek a kíváncsiskodásnak ellenőr-
zése és ellensúlyozása is. Ezt, mint már említettük, részint a
kellő felügyelet, részint pedig egy egészséges lelki és erkölcsi
milió tudja legjobban biztosítani, az a nyíltság és természetés-
ség, amellyel a nemi különbségeket a szülők és felnőttek tekin-
tik, azok az egyszerű, igaz és rövid felvilágosítások, amelyeket
a gyermek kérdéseire adnak, az a nemes mérséklet, amely meg-

találja a kellő középútat az álszemérem, a felesleges titkolózások, túlzások és alaptalan büntudat között egyfelől, és a nemi kérdéseket túlzott szabadossággal tekintő frivolság között másfelől. Sem túlzott fontosságot nem szabad a nemi élet kérdéseinek tulajdonítani, sem pedig őket teljesen kikerülni és struccpolitikát folytatni velük szemben.

Mac Dougall (Character and Conduct of Life 100 kk. II.) is megerősíti fentebbi állításainkat. Az álszemérem és az okatlan, alaptalan önvád a nemi életben előforduló fejlődési eseményekkel szemben, oly jellemhibák, melyek az ifjút, vagy a leányt élete legfontosabb pontjain ferde irányba terelhetik, melytől eltérni aztán nagyon nehéz az élet későbbi folyamán. A nemi élet természetes normális és szükségszerű jelenségei (az első ejaculatio, első meneses) számtalan fiúnak és leánynak okozták már (legalább is ideiglenes) lelki zavart, melyet a szülők nyílt és nyugodt felvilágosításai, esetleg humorral párosulva, idejében könnyen eloszlathattak volna. Különösen a családanya szerepét tartja fontosnak e tekintetben *Mac Dougall*, s úgy véli, hogy ez a szerep nem ruházható át másra, azonkívül a több gyermekes család jótekonny hatását. „A gyermekek egymást nevelik“. A fiúk észreveszik, hogy a természet mind a két nemre kiszabta a terhét és nem enged el semmit követeléseiből; innen, ebből a belátásból kell erednie annak „humoros, de részvétérzéssel párosult“ tapintatos magatartásnak, mely egyedül helyes és egészséges a különböző nemű testvérek között.

b) De vajjon elválasztható-e az *igazi nevelő* tevékenysége és lelkülete a tanítóétól, — és elképzelhetjük-e, hogy a nyilvános tanítás és nevelés megelégszik a nemi felvilágosításnak azokkal a szórványos és elméleti utalásaival, melyekre fentebb visszaszorítottuk az iskola munkáját? A nevelő: *egész* ember; az igazi nevelő nem fogja beérni azzal, hogy tisztán elméleti utalásokat adjon s az egész szexuális kérdést a családnak, vagy a lelkipásztornak feladatkörébe utalja, akkor, mikor növendékeinek lelke előtte megnyilatkozik és bizalommal fordul hozzá élete nagy vergődésében. Az ilyen tanítóra, vagy nevelőre állanak a Szentírás szavai: „A gyermekek kenyeret kértek s nem volt senki, aki azt megtörje nekik“. Aki lélekből nevel, az nem fog elzárkózni az ilyen problémáknál sem növendékei elől. De vannak bizonyos kellékek, amelyek a nevelőket (a szülőkön kívül, kiken gyermekeik nemi pedagógiájában a legnagyobb felelősség terhe nyugszik), *alkalmassá* teszik erre a feladatra és amelyek híján nem szabad beleavatkozniok a nemi kérdés pedagógiájába. „Aki *tanítani* akar, annak *tudnia* kell valamit; aki *nevelni* akar, annak *valakinek* kell lennie“, — mondja *Willmann*. *Norsworthy* és *Whitky* (The Psychology of Childhood. 1930. 79. l.) a következő nevelő-típusokat tartják alkalmatlanoknak a nemi élet pedagógiájára:

a) Azokat, akik nem képesek a nemi étellel összefüggő dolgokról nyugodtan és fölindulás nélkül beszélni; — β) akiknek életfelfogása nem egyezik

meg az elfogadott erkölcsiséggel és a nevelés eszményeivel, vagy akikre a túlzottan nemi irányú irodalom nagy hatással van; — γ) azokat, akiknek nincs kellő képzettségük a nemi élet tárgykörében és azért a szenzációkat hajlandók tárgyalni; — δ) akiknek saját előbbi szerencsétlen életvezetésük és tapasztalásaik következményeképp nincs egészséges felfogásuk a nemi élet-ről (pesszimisták); — ε) s végül azokat, akiknek jelenlegi életvezetése nem alkalmas arra, hogy tanítványaikban irántuk tiszteletet keltsen.

A nemes eszményektől áthatott és az elsorolt fogyatékos-ságoktól mentes nevelői személyiséget az a cél fogja vezetni, hogy a gyermekek s ifjak fejlődésének törvényeit, az ő valódi szükségleteiket, életproblémaikat alaposan megismerje, a nemi ösztönnek esetlegesen jelentkező túlzásait alkalomszerűen megelőzze, vagy magukat az ösztönöket és tendenciákat a legmagasabb síkokra terelje, „szublimálja“ (erre nézve v. ö. *Dom Thomas Verner More: Dynamic Psychology*. 2. kiad. 1926. IX. Fej. 241. kk. II.), a helytelen ingereket nevelése köréből száműzze; ha a szülők nem képesek reá, vagy nem akarnak gyermeküknek a kellő felvilágosításokat megadni, ezeket pótolja; a helytelen irodalom, az ucca, színház és rossz társaság veszélyeire őket figyelmezteti, egész tanítói és nevelői munkáját az emberi élet legszentebb eszményeivel szövi át, és végül mindig alkalomsze-rűen, egyéni és bizalmas megbeszélésekben nyújt tanácsot a hozzáforduló fiatal lelkeknek. Vezérelve az, hogy ezen a téren nem annyira paranccsal és tilalommal, kényszerrel és büntetés-sel ér célt, hanem meggyőzéssel és példával, vagyis igazi lélek-vezetéssel. Együttműködik a lelkipásztorral és az iskola orvo-sával, mindig bátorítva, felemelve, támaszt nyújtva és vigasz-talva.

c) „A nemi életben a helyes magatartás csak a legeslegki-sebb mértékben függ az egyenes felvilágosítástól és a fiziológiai tanítástól; legnagyobb részben és mindenekelőtt a helyes neve-lés egész együttese biztosítja azt“. (*F. W. Foerster: Alte und neue Erz.* 142. k. I.). Az egész lélektani irodalomban kialakult általános meggyőződés az, hogy a nemi élet pedagógiájának feladatát az egész ember nevelésével, különösen pedig az aka-ratnak gyakorlásával és az önneveléssel lehet csak megoldani. Ennek az igazságnak megismerése és elismerése teszi az alap-ját a nemi élet helyes pedagógiájának. Az egész nevelés együt-teséből kiemeljük a legfontosabbakat:

d) *Az edzés, önmeztagadás és a helyes tréning* közvetett úton mozdítja elő a nemi élet egészséges nevelését és vele kap-csolatban a jellemalakítást. A gyermeknek, de még inkább a serdülő fiatalembereknek sok testi mozgást, fizikai gyakorla-tokat kell végeznie, mérsékelt sportot kell űznie (ami a leányok-nál természetesen másként alakul, mint a férfiaknál); általános

testi tisztaság és higiénia elsőrendű követelmény, különösen a nemi szervek tisztántartása; egészséges, nem túlságosan meleg ruházkodás, a kéz, a szem, az érintkezés fegyelme; felébredés után azonnal való felkelés; a hallgatás és bőjt gyakorlatai; a testi és szellemi munka; ezek és az ezekhez hasonló gyakorlatok, az *általános önuralmat* segítik elő, mert „aki ura a pillanatnak, az ura az életnek“, — azonkívül a test egészséges és összhangzó kifejlődését is szolgálva, az ösztönöket helyes irányba terelik és saját medrökben megtartják.

e) Az *akarátnevelésnek* is vannak a nemiséggel szemben sajátos feladatai. Az első: a *nemes eszmények kultusza*. Tudjuk ugyan, hogy ha valahol, hát akkor a nemi élet ösztönvilágában gyenge iránytű az értelem, de tudjuk azt is, hogy az eszmények, melyeket növendékeink lelkébe sugározatunk, nem pusztán értelmi abstrakciók és fogalmak, hanem *vonzó és felémelő erkölcsi erők*. Az akarat sugalmazás ezeknek a segítségével megy végbe. Melyek azok az eszmények, amelyek a nemi élet ösztöneinek helyes szublimálásához vezethetnek? A vallásból merített eszmények mellett ott van pl. a lovagiaság és felelősség eszménye, elvben megfogalmazva: minden idegen életért és személyiségért, mely hatáskörünkbe jut, felelősek vagyunk, s lovagias érzülettel kell viseltetnünk a másik nem minden velünk kapcsolatba jutó egyéniségével szemben! Elő kell továbbá mozdítani az ösztönök világával szemben a fejlődő személyiségnek örömét s gyönyörét minden nemes, szép és szellemi dologgal szemben. Ezt különösen a nők nevelésében tartja fontosnak *Foerster*. „A nemi etika, — (Alte u. neue Erz. 69. l.) — már önmagában véve is nemi pedagógia gyanánt hat“, vagyis az eszmények, eszményképek és célok az értelmén keresztül nagy hatással lehetnek az egész személyiségre és alakítják, más tényezőkkel együtt, érzületét a nemi ösztönvilággal szemben. A nemi tisztaság gondolata már önmagában megnyugtatóan hat az ösztönöktől mozgatott lelki életre.

„A modern írók közül egyesek már régen lemondtak arról, hogy higgyenek a szerelem szellemi voltában. Nem is sejtik, micsoda lovagias fegyelem, micsoda lemondás, a legrégebb értelemben vett mennyi önmegtartóztató szüziesség szükséges ahhoz, hogy valaki igazán szeretni tudjon. Azért ők csak „nemi érintkezésről“ tudnak beszélni, úgy, mint ahogyan mások az emésztésről beszélnek . . . Valóban ostorral kellene kiützni a templomból ezeket a fecsegőket! . . . akik az undorodásig sokat beszélnek folyóirataikban „a nemi problematikáról“ s ez nem egyéb náluk, mint minden jellemnek teljes kétségbevonása (*Foerster*, u. o. 70. l.).“ — Mily fölséges ezzel az irányzattal szemben a tiszta férfiúság és nőiség eszménye! A nevelőnek módja van e kétféle felfogás mély ellentétére rámutatni s így az eszménykép hatásának kaput nyitni.

f) A nevelésnek azonban nemcsak az ösztönök ellenőrzése, esetleg elnyomása, helyes útra terelése a feladata; a nevelésnek sohasem szabad negatívumokban kimerülnie, hanem pozitívumokat is kell nyújtania. A nevelésnek fő tevékenysége minden téren, tehát az ösztönvilág területén is, a *fejlesztés*, a jónak és helyesnek *kibontakoztatása*. A nemi és erotikus viselkedésformákban és az alapjukat tevő tendenciákban nemcsak veszélyek forrásait kell látnia a nevelőnek, hanem az élet legnagyobb céljainak legfontosabb eszközeit és zálogait, a nemzedékek megújulásának, az élet folytonosságának szent misztériumát. A vallás ezen a téren is a legmagasabb erőforrásokat nyitja meg a nevelő előtt. De az a józan életfilozófia is, amelyet pl. *Mac Dougall*-nál találunk, komoly és bölcs útbaigazításokkal és tanácsokkal szolgál az élet végső céljainak, értelmének és a nemi életnek összhangba hozására (v. ö. I. m. XVI. fejezet.). Ez a fejezet az ifjú leánynemzedéknek szól és oly intelmeket tartalmaz az ő anyai hivatásukra, az önbecsülésre, a szabadságnak a kellő fegyellemmel való összeegyeztetésére, melyet, egyéb kiváló jellemnevelő könyvek mellett, bátran adhatnánk minden leánynak olvasásra és elmélkedésre.

Várkonyi Hildebrand dr.

Az eszményi tanár szellemi arculata.

A jelen sorok feladata az eszményi tanár lelki arcképének megrajzolása. Tanulmányom tehát a nevelő világ csak egy kis csoportjára vonatkozik arra, amely hivatásszerűen foglalkozik a neveléssel.

Mi teszi a tanítót jó tanítóvá, a nevelőt eszményi nevelővé? „Mely lényeges és nélkülözhetetlen lelki sajátosságok szerveződnek egybe a valódi nevelőben?” Ez a kérdés az antik világ elmélkedőtől kezdve szüntelenül foglalkoztatja a nevelőket:

Quintilianus, az ókori pedagógusok egyik legjobbjika, a jó tanító leglényegesebb kellékeit a következőkben foglalja össze: „apai lelkülettel viselkedjék növendékei iránt; ne legyenek bűnei, de másokét se tűrje el; legyen szigorú, de ne ijesztő; legyen nyájas de a vezetést tartsa kézben; örömmel válaszoljon növendékeinek; ha hibákat javít óvakodjék a keserűségtől.” Amint látjuk, ő a *külső* nevelői magatartás kellékeire helyezi a súlypontot.

A keresztyénség, amely a maga szellemi és erkölcsi fölényével eltemeti az antik világot és új világnézetet teremt, a